

A néptánc kultúra és regionalitás kapcsolatrendszere Derecske–Mikepércs térségében

Horváth Péter

Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar,
Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen
horvath.peter@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Napjainkban Magyarországon kiemelkedő a néptánc kultúra ápolása, mégis vannak az országnak olyan területei, amelyeket nem, vagy csak kevésbé térképeztek fel az etnográfusok. Ezt a hiányosságot pótolni mostanra szinte lehetetlen, hiszen a településeken már alig élnek adatközlők. Fennmaradtak azonban a néprajzkutatók gyűjtéseinek emlékei, filmek, fotográfiák, írásos jegyzetek, és az ezekből egykor készült koreográfiák, amelyek alapján talán rekonstruálni lehet a mára már elfeledett, az egyes településekre hajdan oly jellemző tradíciókat. Mit jelenthet ma egy-egy közösség számára egy újjáélesztett hagyomány, amit egykor maguk az ott élők hagytak veszendőbe menni? Ezt a problémát dolgozza fel a cikk Derecske és Mikepércs, két Hajdú-Bihar megyei település néptáncanyagának történetén keresztül, rávilágítva ezzel a térség regionális és/vagy települési kapcsolatrendszereire, illetve egykori és mai lehetőségeire.

Kulcsszavak: identitás, kapcsolatrendszer, kulturális regresszió, kulturális vákuum, lokalitás, regionalitás

SUMMARY

The culture of folk dance has been prominently cultivated in Hungary nowadays, however some regions are yet to be discovered by ethnographers. Stopping this gap by this time is almost impossible due to the small number of informants. Nevertheless, memories of ethnographers' collections, motion pictures, photographs, notes and the choreographies made from them endure, on the basis of which traditions can be reconstructed, that were so typical of some townships at one time and have been forgotten by now. What can a recreated tradition mean to a community, that sometime was left to waste by them? This is the problem the article is dealing with through the history of Derecske and Mikepércs, two townships in Hajdú-Bihar county, revealing the regional relationship system as well as late and recent potentials of the area.

Keywords: identity, relationship system, cultural regression, cultural vacuum, localism, regionalism

BEVEZETÉS

A néptánc kultúra hagyományának ápolása Magyarországon kiemelkedő, a magyar tánc ház mozgalom pedig 2011 óta a világ szellemi kulturális örökségének részét képezi. Azonban eddig jellemzően csak egy szűk szakmai réteg, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének munkatársai, gyűjtők, a témában jártas néprajzkutatók, illetve koreográfusok foglalkoztak az adott szakterülettel. A táncanyagokból és a hozzájuk köthető bizonyos népzenei és népdalkincsből viszont lokális, kistérségi szinten számos kulturális átmeneti zónára következtethetünk, regionális viszonyrendszerben pedig általában jól elkülönülő területeket különböztethetünk meg egymástól. A kutatásoknak ez a szegmense viszont eddig még nem kapott elég figyelmet.

A magyarországi néptánc dialektusok (nyugati, más néven dunai, középső, avagy tiszai, illetve, keleti, erdélyi) kutatásában, gyűjtésében az utóbbi évtizedekben megfigyelhető tendencia, hogy elsősorban Erdély került az érdeklődés középpontjába. Ennek magyarázata lehet egyrészt a viszonylagos földrajzi elszigeteltség, amelynek során a zártabb közösségekben jobban megőrződtek a kulturális értékek – jelen esetben a tánc- és dalkincs –, amelyeket előszeretettel kutatnak, majd dolgoznak fel a hazai koreográfusok. A másik ok, hogy a dunai, illetve keleti dialektusban kevesebb a fellelhető adatközlő, sokkal erőteljesebben módosult, modernizálódott, az autentikus hagyomány. Így nem csoda, hogy Kalotaszeg, Mezőség, a gyimesi, moldvai csángók, vagy akár a bukovinai székelyek máig fellelhető

„élő” hagyományai szinte elsőbbséget élveznek a néprajzkutatók szemében. A kutatások keletre tolódásának viszont az lett a következménye, hogy a másik két dialektusban helyenként megőrzött, néhány évtizeddel ezelőtt még fellelhető kevés ismeretanyag is nagyrészt veszendőbe ment. A hajdúsági és bihari térségben igen kevesen végeztek gyűjtéseket, a fellelhető dokumentumokat pedig különböző archívumokban helyezték el, így a többi tájegységhez viszonyítva kevesebb, illetve nehezebben kutatható anyag áll a rendelkezésünkre. Többek között ennek is köszönhető, hogy a természeti, táji, területi szempontból jól lehatárolt Hajdúság és Bihar kulturális szempontból – jelen esetben a néptánc tekintetében – nem különül el kellőképpen egymástól, pedig a két terület identitását tekintve napjainkban is eltérő képet mutat.

Az adott térség kulturális feltérképezéséhez és lehatároláshoz elsőként az átmeneti területeket kell meghatározni. Jelenleg két település megőrzött néptánc anyagáról van kellő információnk ahhoz, hogy ezt megkíséreljük. A régi Hajdú vármegye mezsgyéjén található Mikepércs és a hajdani Biharország határán fekvő Derecske régvolt és napjainkban is meglévő megőrzött, illetve újjáélesztett, újraalkotott hagyományait és azok kapcsolatrendszerét vizsgálja a tanulmány.

AZ ELFELEDETT HAGYOMÁNY

A szóban forgó két település földrajzi elhelyezkedését tekintve a hajdani Hajdú és Bihar vármegye határán fekszik. Mikepércs esetében a vásározások tekintetében egyértelműen meghatározóbbnak tűnik Debre-

cen közelsége, hiszen alig 10 km-re fekszik a település a nagyvárostól, és a Csapó utcai piacon a századforduló környékén már volt külön „pérecsi sor” is. Mivel azonban Mikepércs férfi lakossága fuvarozással foglalkozott, számtalan más helyről is érkezettek különböző, a lokális kultúrát befolyásoló tényezők, amelyek folyamatosan hatást gyakorolhattak a falu mindennapjaira.

Derecske életében kereskedelmi szempontból egyen-súlyban volt a két nagyváros Debrecen és Nagyvárád, sőt volt időszak, amikor inkább az utóbbi töltött be dominánsabb szerepet a település lakosságának életében (Békési, 2006). Kulturális hatások tekintetében azonban a távkereskedelemnél, és a városi műveltség befolyásoló tényezőinél sokkal inkább meghatározóbbak a különböző falvak közötti lokális és kistérségi kontaktushálózatok, úgymint az idénymunkák, és a házasságok útján szerveződő szorosabb kapcsolati rendszerek, amelyek nagyobb hatást gyakorolhattak többek között a térség néptánckultúrájára is.

Az 1950-es években több jeles etnográfus és történész – köztük dr. Béres András és dr. Varga Gyula – végzett a térségben kutatásokat, gyűjtötték a még fellelhető adatközlőktől a megőrzött népzenei és táncos hagyományokat, amelyek napjainkban koreográfiákba zárva maradhattak csak fent. A rögzített, nem csak táncra vonatkozó adatokat katalogizálták és részben feldolgozták. Gyűjtőmunkájuk kiterjedt a községek történetére, régvolt politikai és kulturális helyzetére, az ott élők társadalmi megoszlására, a vallási szokásokra, erkölcsi normákra és a földművelésre, így összetett képet kaphatunk a települések múltbeli kapcsolathálózatáról. Az adatközlésekből készített feljegyzéseik teljes korrajzot mutatnak (Béres, 1955 a,b). A kutatásokból kiderült, hogy az 1950-es években még valamilyen szinten őrizték a tradíciókat, éltek a hagyományok főbb elemei. Mindezek azonban néhány évtized elteltével feladásba merültek.

Főként az egymáshoz legközelebb fekvő községekben igencsak hasonló lehetett a lokális népdal és néptánc kultúra. A falvak táncstílusa és az egyének táncleépései pedig keveredtek egymással. Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy az adatközlők elbeszélése alapján ezeknek a közel fekvő településeknek a legényei rivalizáltak is, így emiatt nyilvánvalóan különbözni akartak egymástól. Ennek következtében feltelezhető, hogy volt némi eltérés a falvak táncanyagában, de ez mégsem haladhatta meg azt a mértéket, hogy ne legyenek képesek egymással csaknem hasonló zenére nagyjából megegyező táncot járni a lakodalmak és a bálók alkalmával. A napjainkban kizárólag helyi örökségnek számító derecskei illetve mikepércsi tánc-hagyományok tehát nem rendelkezettek zárt határokkal, így valamilyen szinten a környező települések lakóinak táncstílusa is hatással volt a két helységben gyűjtött verbunkra illetve csárdásra. Hogy a mikepércsi táncanyagot több oldalról érte hatás, mi sem bizonyíthatná jobban, mint az a tény, hogy a Hajdúság és Bihar határán fekvő község izzig-vérig hajdúságinak vallja magát, csárdásának mégis az egyik igen kedvelt fő motívuma éppen a Bihari forgónak nevezett figura. Ezeket a kulturális és térségi összefüggési rendszereket azonban napjainkban már csak az alig kutatott leírások bizonyítják.

Sáránd és Mikepércs alig öt kilométerre fekszik egymástól. Gyakori volt a két község lakosai között a házasság, de még a harmadik közel eső faluból, Hajdúbagostól is sokszor választottak feleséget maguknak a legények, így ezeknek a településeknek a néptánc, népzene, népdal, illetve lakodalmas szokásaiban lehetett a legkisebb eltérés. Ezt támasztják alá az erre a környékre vonatkozó összegyűjtött adatok is.

Béres András mikepércsi (Béres, 1955 a,b) és hajdúbagosi (Béres, 1957) gépiratában utalást találtam arra, hogy a tavaszi idénymunkák alkalmával milyen szomszédos falvakból érkeztek Mikepércsre. A legszorosabb kapcsolat a már említett két faluval alakult ki, de átjártak még Derecskéről, Hajdúszovátról, Konyárról és Bagamérről is. Kutatásom során sikerült rekonstruálni az archív anyagok és elbeszélések alapján, hogy Mikepércs milyen egyéb településekkel volt közvetlenebb összeköttetésben. Mintegy öt meghatározó kapcsolati kört tudtam azonosítani eddig ezen a területen:

1. A már említett Mikepércshez legközelebb eső két falu Sáránd és Hajdúbagosa, amely településekhez házasságok és a munka világán keresztül ezer és ezer szállal kapcsolódott ez a község. Fény derült arra is, hogy az itt élők átjártak a sárándi és bagosi bálókra, illetve a sárándi zenészeket, ha a helyi bandát már lefoglalta más, áthívták a saját településükre.
2. Derecske és Hajdúszováti közelsége is igen releváns. Ezekből a falvakból is átmentek Mikepércsre az idénymunkák alkalmával dolgozni, de mindezek mellett számottevő volt a házasság útján kialakult rokonsági és ismeretségi összeköttetés is. Derecskével mi sem bizonyíthatná jobban a kulturális és kereskedelmi kapcsolatot, mint az a tény, hogy a mikepércsi férfi viseletek között megtalálható a derecskei cifraszűr is. (A Debreceni Déri Múzeum digitális fotótárában őrzik az 1950-es években végzett, mikepércsi gyűjtés során készített fotókat, amelyek között az egyik képen Sütő Imre látható az esküvőjére készített derecskei cifraszűrben. Béres Andrásnak sikerült megvásárolnia a múzeum részére ezt a viseletdarabot, amely napjainkban a debreceni Déri Múzeum Néprajzi Gyűjteményében található. Leltári száma: V. 57. 11. 1.)
3. Konyárról és Bagamérről is érkeztek még a szóban forgó településre a szezonális mezőgazdasági tevékenységek alkalmával, de más kapcsolat már nem rekonstruálható.
4. Bár Mikepércs esetében nem találtam rá adatot, de Hosszúpályival és Monostorpályival feltételezhető valamilyen kapcsolat, ha a távolabb eső Bagamérről is átjártak dolgozni. Erre vonatkozó hiteles dokumentumokat a már említett archív leírásokban azonban nem találtam. Kisebbségi valószínűséggel ugyan, de házasságkötések is létrejöhetnek. Gyönyörű József sárándi adatközlő elbeszéléséből annyi bizonyosnak tekinthető, hogy Hosszúpályiból a szülőfalujába átjártak a zenészek, és házasság is előfordult a két településen élők között.
5. Bármelyik olyan település szóba jöhet az adott területen belül, amelyre sem írásos adatot, sem pedig szóbeli utalást nem találtam. Létát ugyan még megemlíti az 1950-es években megkérdezett mikepércsi adatközlők egy 1848-ra vonatkozó dalban, de más kapcsolatra már nem derült fény.

A másik fontos, a térséget befolyásoló tényező – az idénymunkák és a házasságok útján kialakult kapcsolati hálózatok mellett –, amely nagy hatással volt a lokális néptánc kultúrára, a verbuválás volt. A verbunk terjedésében, fejlődésében és elemeinek keveredésében nagy szerepe volt az 1848–49-es szabadságharcnak, mivel ezt a táncot a legények katonai szolgálatra való toborzásához használták. (A verbunkos német eredetű szó, a Werbung szerzést, toborzást, napjainkban pedig reklámot jelent.) Az adott falvakból elszármazott, a vidéket jól ismerő verbuválók mindig a helyi zenészeket fogadták fel, így „a muzsikuskok által, az adott helyen vagy környéken ismert zenére, a táj vagy az adott település sajátos táncait járták, amelybe alkalomadtán a verbuválás során a táncokat ismerő legények természetesen és könnyen bekapcsolódhattak” (Béres, 1980).

Mikepércsen a Béres András által 1955-ben végzett gyűjtés alkalmával öt férfi adatközlőt is találtak, akik még ismerték a helyi férfitáncot. Javarészt az 1950-es években zajló feltérképezés rávilágított arra, hogy nagy hasonlóság mutatkozott a jobban kutatott derecskei, illetve a lakodalmas játék formájában fennmaradt sárándi, (Martin, 1961) hajdúbagosi, (Gombos és Kelemen, 1950) és kismarjai (Béres, 1951) toborzókkal. Varga Gyula a már említett településeken kívül Váncsodon, Konyáron, Berettyóújfaluban, és Pocsajban is rátalált a lakodalmi verbuválás nyomaira (Békési, 2006). Hosszúpályiban Papp László már az 1940-es évek elején (Papp, 1942), míg 1957-ben Béres András Hajdúszovátton jegyezte le a tréfás toborzó szövegét, amelynek egy részét később a szóban forgó térségre jellemző Sorozóverbunkos koreográfiájában fel is használt. A színpadi mű címe sajnos nem utal egyértelműen egyik településre sem ahol gyűjtéseket folytatott, de a szóban forgó térségben több faluban, így például Mikepércs mellett – amelynek táncagyományaiából külön színpadi alkotás is készült, így a beazonosításból szinte egyértelműen kizárható – Váncsodon, Nagylétán és Derecskén is forgatott filmeket adatközlőinek táncairól. A felvételeket azonban igen problémás lejátszani, mivel egyedi kópiákról van szó, amelyeknek nincs negatívja. Mindezek mellett pedig a Derecskén forgatott anyag napjainkig sem került elő, így a koreográfia pontosabb beazonosítása egyelőre – amíg legalább a meglévő szalagok nincsenek digitalizálva – várat magára. Mivel azonban a Sorozóverbunk koreográfiájának szöveges része a hajdúszováti gyűjtésből eredeztethető, feltételezhető, hogy a színpadi alkotás elkészítéséhez a Hajdúszovához legközelebb fekvő településen forgatott filmanyagból meríthetett a koreográfus, és ez a település nem más, mint az alig 6 km-re fekvő Derecske. Az idősebb mikepércsi adatközlők apáik elbeszéléséből még emlékeztek Nagy Sándor József verbuválására is (Béres, 1951).

Bár igaz, hogy a verbunk nagyrészt csak lakodalmas játék formájában élt tovább, de nem véletlen, hogy ezekben a községekben mindenhol fennmaradhatott a toborzótánc. (A fellelt dokumentumok ugyan nem említik, de Sáránd és Mikepércs közelsége olyannyira meghatározó, hogy több mint valószínű Mikepércsen is ismerhették a lakodalmi toborzót. Talán csak hamarabb kikopott a hagyománykörből a városi behatások révén, és így már nem sikerült a néprajzkutatóknak felgyűjteni ezt a szokást a táncanyag rögzítésének alkalmával.)

Nagy Sándor József talán ezeken a településeken mindenhol verbuvált, vagy a házasságkötések révén terjedt el a már említett falvakban, a lakodalmi tréfás toborzó? Ennek a kérdésnek a megválaszolása egyelőre még várat magára.

A regionális és kistérségi települési hálózat azonban ettől függetlenül a régi táncmegfigyelések, a gyűjtött archív anyagok, tehát a régivolt szokások mentén bizonyíthatóan kirajzolható. A tréfás toborzóra és más lokális néptánc kultúrára vonatkozó eddig felgyűjtött dokumentumok alapján megfigyelhető, hogy látványosan nagyobb számban bihari településeken élt ez a hagyomány. Tehát Debrecen, mint nagyváros északnyugati irányból regionális dimenziókban a népi kultúra szempontjából lezárta a Hajdú megyében található településektől a régi megyehatáron fekvő falvakat, így a néptánc kultúra oldaláról szemlélve minél inkább délkelet felé haladunk, annál inkább a bihari kapcsolatok lesznek a meghatározóbbak. Derecske-Mikepércs térsége – mint a régi Hajdú-Bihar megye határ menti települései – éppen ezért kevert kultúrával rendelkezik, amelyben azonban már meghatározóbbak lehetnek a bihari kulturális elemek.

A KOREOGRÁFIÁK ÚJRAFELFEDEZÉSE ÉS ANNAK HATÁSAI NAPJAINK TELEPÜLÉSI KAPCSOLATRENDSZERÉRE

A színpadi művek legújabb kori történetéhez hozzátartozik annak a fontos kérdésnek a megválaszolása, hogy miért kelhetett újra életre a Derecskei verbunk és a Mikepércsi csárdás, amelyek napjainkra ismét jelentős kulturális értékkel bírnak? Derecske esetében már az 1930-as évek elejétől kezdődően meghatározó volt a néptánc kultúra ápolása, amelyet az akkori Gyöngyösbokréta mozgalom karolt fel. Ezáltal külső behatás érte ugyan a táncanyagot, amely nyilvánvalóan egyfelől ápolta, másfelől viszont részben át is alakította a település még fellelhető autentikus értékeit. Ha azonban nem lett volna ez a mozgalom, napjainkra nagy valószínűséggel már nem maradt volna fent semmilyen átmenthető eleme ennek a táncnak, és ez a hagyomány is elhalt volna. A község lakosainak életében akkoriban meghatározó élményeket nyújtott az évenként megrendezett budapesti találkozók, mindezek mellett pedig számos külföldi fellépésen – így például Bulgáriában, Ausztriában, Bécsben, illetve az 1936-os Berlini Nyári Olimpiai játékok idején Hamburgban – is részt vettek (Békési, 2006). A településen valószínűsíthetően a II. világháború utáni társadalmi változások miatt megszűnt a helyi tánc csoport, azonban a Gyöngyösbokréta mozgalom későbbiekben is kifejtett hatásai révén igen sok néprajz- és népzene kutató járt ebben a községben, így a gyűjtéseknek köszönhetően maradhatott fenn a Derecskei verbunk. (Az 1930-as években Gönyey Ébner Sándor, az 1950-es évektől pedig Molnár István, Domokos Pál Péter, Gábor Anna, K. Kovács László, Kaposi Edit, Béres András és Varga Gyula gyűjtöttek Derecskén táncokat. Rábai Miklós a 70-es években készítette el Derecskei verbunk című koreográfiáját, de nem önálló gyűjtés, hanem a Zenetudományi Intézetben őrzött archív filmek alapján.)

Mikepércsen a Gyöngyösbokréta mozgalom hatásáról, illetve helyi öntevékeny hagyományörző csoportról

a II. világháború előtti időkből egyelőre nem tudunk. A Mikepércsi csárdás az országszerte ismert Debreceni Népi Együttes műsorának igen kedvelt, Debrecenben és környékén, illetve a külföldi turnéknak köszönhetően mondhatni világszerte nagy népszerűségnek örvendő tánca volt. A Debreceni Népi Együttes vezetője – Béres András – a tánc koreográfiáját saját gyűjtése alapján készítette el az 1950-es években. Gyűjtőmunkájának köszönhetően maradhatott egyáltalán fenn ez az igen jellegzetes tánc. Ezt a koreográfiát is számos külföldi fesztiválon – így például Finnországban, 1957-ben Kínában, 1973-ban Tunéziában, 1974-ben Dániában – bemutatták. Mindeközben 1963-ban a névadó településen is megtanulta egy kisebb társaság ezt a színpadi művet, az akkori helyi Kultúrház igazgatójának, Megyeri Lajosnének és egy tanárnőnek az ösztönzésére (Interjú 1, 2013. február). Azonban a koreográfia az utánpótlás csoportok hiányában és/vagy a kulturális vezetőség esetleges cserélődésének köszönhetően, vagy a megszűnő erkölcsi és/vagy anyagi támogatások miatt viszonylag hamar kikopott a közösség életéből. Újabb érdeklődési hullám nem mutatkozott a '60-as, '70-es évektől Mikepércsen Béres András alkotása iránt. Az évek múlásával, az újabb koreográfiai irányzatok előretörésével lassan országos szinten is csaknem teljesen feledésbe merült a Mikepércsi csárdás, éppen úgy, mint a Derecskei verbunk.

A táncanyagok újrafelfedezésében meghatározó lépés volt mind a két település életében a művészeti oktatás megalapozása. Derecskén már 1975-ben megalakulhatott Csik Istvánné vezetésével a Bocskai István Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola keretén belül a néptánc szakkör, amely mind a mai napig folyamatos utánpótlást biztosít az immár 38 esztendő helyi Szivárvány Táncegyüttes ifjúsági csoportjának, akik rendszeres résztvevői a városi ünnepeknek, rendezvényeknek, emellett a környező településekről érkező meghívásoknak is eleget tesznek (Derecskei Hírek, 2006). Mikepércs esetében a művészeti iskola megalapítása jóval később, csak 2001-ben valósulhatott meg, amely Makai Mihály iskolaigazgató szorgalmazásának köszönhetően kelt életre. A néptáncművészeti tanszakkak mindkét településen népes tábora van, ahol az érdeklődők nemcsak a szűk környezetünkre jellemző táncanyagot tanulhatják meg, hanem valamennyi magyar dialektus hagyományával megismerkedhetnek.

A Derecskei verbunk 1998-ban tért vissza a település életébe, majdhogyan a feledés homályából. Ekkor mutatták be Békési András koreográfiáját, amely szisztematikus kutatásának köszönhetően eredeti gyűjtéseken, és az akkor még élő régi táncosokkal készített interjúkon alapult. A Mikepércsi csárdást 2003-ban elevenítették fel a helyi művészeti iskola diákjai. A táncok azóta szinte a települések jelképeivé váltak, hiszen nincs olyan ünnepség, rendezvény, ahol el ne járnák a Mikepércsi csárdást illetve a Derecskei verbunkot.

A Derecskei Verbunktalálkozót 2000 óta évente megrendezik, a programba időnként a Mikepércsi Önkormányzat is bekapcsolódik. A meghívások fesztiválra minden évben mintegy tizenöt néptáncegyüttes látogat el. A környező településeken kívül távolabbról, többek között Pestszentlőrincről, Sárospatakról, valamint Erdélyből, Székelyföldről és Felvidékről is egyaránt fogadnak csoportokat. „A rendezvény egyik fénypontja,

amikor a főtéren egy korabeli toborzást jelenítünk meg lovas huszárokkal és táncba fogó gyalogosbandérium szervezésével. Óriási öröm látni azt, amikor a toborzás harmadik szakaszában közel száz legény járja a Derecskei verbunkot.” (Békési, 2006). Azóta Hajdú-Bihar megye több településén – Berettyóújfaluban, Püspökladányban és Földesen is – megismertek ezzel a táncanyaggal. Debrecenben a Főnix Néptáncgyüttes, a Debreceni Népi Együttes, illetve a Debreceni Hajdú Táncgyüttes is színpadon tartja ezt a koreográfiát.

A következő lendületet mindkét helység életében az adta, hogy 2004-ben, hazánk uniós csatlakozásának évében Hajdú-Bihar megye vezetői felhívást tettek közzé: a megye valamennyi településének meg kellett jelölnie, hogy milyen kulturális értéket visz magával „hozományként” az Európai Unióba. Mikepércsen és Derecskén is a községek nevével fémjelzett táncanyagot találták erre méltónak.

Mikepércsen 2009. május 15-e óta az alapfokú művészetoktatási intézmény Béres András nevét viseli. A művészeti iskola névadó ünnepségének is természetesen a csárdás volt a nyitószáma. A rendezvény után a család részéről vetődött fel a javaslat: ha már az elmúlt évtizedek alatt annyian megismerték ezt a koreográfiát, miért ne lehetne összehívni a mai és a hajdani táncosokat, járják el újra, ezúttal együtt a Mikepércsi csárdást, mint Guinness-rekord kísérletet? Tímár Zoltán polgármester felkarolta, támogatta az ötletet, a megvalósítást pedig Törökné Csécs Lenke néptáncpedagógus, a debreceni Főnix Gyermekek- és Ifjúsági Néptáncgyüttes vezetője vállalta. A hivatalosan „tömegszerű” rekordkísérletnek nevezett, legalább ötszáz fő részvételével előadott produkcióra megkezdődtek a próbák Debrecenben és Mikepércsen. A megye több néptáncs csoportja, valamint a Debreceni Népi Együttes „öreg táncosai” egymás után jelezték: szeretnének részt venni a rekordkísérletben. Jelentkeztek a Hajnalpelika Hagyományörzők, Derecske, Hajdúdorog, Hajdúböszörmény, Monostorpályi, Hosszúpályi, Létavértes, Földes és Fülöp táncosai is. A rekordkísérletre végül 2009. augusztus 15-én, a Falunapon került sor. Egyszerre 317 páros táncolt a Mikepércsi csárdást, köztük a mikepércsi Béres András Művészeti Iskola diákjai is. Az már a helyszínen kiderült, hogy magyar rekord született. Hitelesítették az eseményt, és az ilyenkor szokásos procedura után bekerülhetett a Guinness-rekordok közé a Mikepércsi csárdás. „A rendezvény révén nagyon sok résztvevő település néptáncs csoportjának a repertoárjába bekerült a Mikepércsi csárdás, így a falu nevét mind a mai napig ők is népszerűsítik.” (Interjú 2, 2012. november).

Mi a mikepércsi és a derecskei koreográfiák eladhatóságának záloga napjainkban is? Többek között az, hogy neves néprajzkutatók és koreográfusok nagy múltú gyűjtéseiről, illetve műveiről van szó. Mindkét település nevével fémjelzett koreográfia a térség tánc-kultúrájából merít, amely a néptánc-kultúra tekintetében mind a mai napig a kevésbé feltárt területekhez sorolható. A közönség kedveli ezeket az alkotásokat, mivel látványos, kötött térformák láthatók az előadás során. A sikeres bemutatás záloga lehet az is, hogy többszörszön díjazott, ország-világot bejárt táncanyagokról van szó. A jó marketing pedig az eladhatóság záloga. A Mikepércsi csárdás éppen úgy, mint pár évvel korábban a Derecskei verbunk, nagy sikert aratott saját

településeiken, hiszen az addig elért eredményeken túl a községek lakosainál a „miénk” élményt is nyújthatják. A későbbiekben a népszerűséget fokozhatta mind lokális, kistérségi, mind pedig magasabb regionális, illetve országos szinten az, hogy a táncanyagok uniós hozományként megkapták a „Hungarikum” védjegyet. Az idő előrehaladtával pedig egyre inkább identitásformáló hatása lett ezeknek a műveknek. Napjaink kapcsolatrendszerében jelentős szerepet játszanak ezek a koreográfiák, hiszen a néptáncsoportokkal rendelkező Hajdú-Bihar megyei települések közül számos helyen megtanulták ezeket a műveket, többek között a Derecskei verbunktalálkozózn való részvétel, vagy épenséggel a Mikepércsi Guinness-rekord alkalmával.

ÖSSZEGZÉS

A régi színpadi művek emléke csaknem teljesen fedésbe merült a 1970-es 1980-as évekre a helyi közösségek kollektív tudatában, éppen úgy, ahogyan a szabad improvizatív tánc is azt megelőzően. Mikepércs és Derecske esetében az ezredforduló környékén egyfajta kulturális tenniakarás indította el és hozta működésbe azt az identitásképző folyamatot, amelyet a magyar kultúrpolitika mozgatórugója 2004-ben lendített tovább. Ezek a koreográfiák és táncanyagok napjainkban egyfajta vonzerőt biztosítanak a településeknek. A helyi lakosokat büszkeséggel tölti el, hogy ezek a táncok a helységek nevéhez köthetők, emiatt pedig óriási közösségépítő és identitásformáló erővel bírnak. A településen élő közösségek jelen esetben a koreográfiák által képesek a leginkább átélni saját múltjukat. Ettől lesznek újra és újra felhasználhatók és „eladhatók” ezek a koreográfiák megváltozott szerepkörükben is, hiszen újra felfedezték őket a névadó településeken. A helyiek szemében ezek a művek szimbolizálhatják azt a korszakot, amikor még az élő hagyományok és térségi kapcsolatrendszerek komplex egészet alkottak. Tehát egyfajta múltjelölő, múltközvetítő, értelmező és magyarázó szereppel töltődnek fel helyi szinten ezek az alkotások, amelyek jelképezik az itt élő közösségek ragaszkodását saját népi kultúrájához, és ezen felül reprezentálja napjaink lokális kultúrájának hitelességét is, (Hobsbawm, 1987; Hoppál, 1998; Lukács, 1987). Ennek következtében a színpadi művek helyi előadásának mindig valamilyen célja és oka van, amelynek során általában előtérbe kerül a művészi és reprezentációs funkció. Minden településnek fontos, hogy az ott élők, az odaköltözők illetve az odalátogatók számára vonzó képet nyújtson, jobbnak és tetszetősebbnek mutakozzon más községekhez viszonyítva. Folyamatosan változó és átalakuló korunkban, a községek kulturális és politikai vezetőinek főbb célja a települések egységes arculatának megőrzése, hagyományainak ápolása, a pozitív jövőkép kialakítása, a régi, illetve az új helyi közösségek megtartása és a lokális identitás formálása, illetve annak erősítése lehet. A szóban forgó helységek megőrzött értékeit, nagyobb részt a koreográfiákba álmódott Mikepércsi csárdás és a Derecskei verbunk jelenti, amely modernkori jelképpé vált a települések életében. Összeköti a községek jelenét saját múltjukkal, azonosságtudatot ébresztve még talán azokban is, akik nem tekinthetők az adott helységekben „tösgyökeresnek”.

Mikepércs és Derecske életében azonban kulturális folyamatosságról a néptánc tekintetében nem beszélhetünk, hiába vált a Mikepércsi csárdás és a Derecskei verbunk a települések újkori szimbólumává. A modernizáció a folklórhagyományok régi keretének ezen részét mindkét szóban forgó községnél teljesen elsöpörte, így azok helyben nem – vagy csak részlegesen éppen a kívülről érkező befolyásoló hatásoknak, így például a Gyöngyösbokréta mozgalomnak vagy a későbbi gyűjtéseknek és koreográfiáknak köszönhetően – maradhattak átörökíthetőek.

Sok településen a zártabb közösségeknek köszönhetően maradhettek fent a táncanyagok és az azokhoz köthető archaikus elemek. Azonban ha vizsgálat alá vonnánk más koreográfiákat, táncanyagokat, népzeneket és viseleteket is, szembesülnénk azzal, hogy a néptánc történetének tekintetében is egy folyamatos átalakulásról beszélhetünk a gyűjtésre érdemesnek tartott terület zártágától függetlenül, mivel olyan közösség nem létezik, amelyet adott koronként ne ért volna el előbb vagy utóbb valamiféle társadalmi változás. Mikepércsen és Derecskén sem beszélhetünk zárt közösségekről. A gyűjtések és a koreográfiák elkészítésének köszönhető csak, hogy valami megmaradhatott az eredeti hagyományokból.

A távolabbról érkező kulturális impulzusok kevésbé meghatározóak, azonban a régi Hajdú és Bihar megye határán fekvő két település kulturális életét – ezen belül pedig a táncművelésüket is – számos befolyásoló hatás érte mindkét térség oldaláról, ezért Derecske és Mikepércs egyfajta átmeneti kultúrával rendelkezik, amelynek mind a mai napig lehetnek hatásai, mindennek következtében pedig jobban és gyorsabban reagálhatnak a térséget érintő erősebb krízisekre és változásokra.

Mivel a belső bihari helységekhez viszonyítva a régi vármegyék peremterületén elhelyezkedő Mikepércs és Derecske térsége kevésbé volt zártabb, így mindkét vármegye irányába nyitott maradhatott mind gazdasági, mind pedig kereskedelmi és kulturális szempontból. Így a szóban forgó települések valószínűleg kevésbé sínylettek meg a Trianoni sokkhatást, és rugalmasabban reagálhattak a környezetükben lezajló átalakításokra, mint azok a községek, amelyek Bihar megye és az ország központi elhelyezkedéséből egy szempillantás alatt határ menti periférikus helyzetbe kerültek (Baranyi, 2007). Az új megyék kialakítása és Nagyváradi vonzáskörzetének elvesztése a régi vármegyék külső településeit kisebb mértékben érintették, éppen ezért kevésbé kerülhettek krízishelyzetbe, mint a hagyományos bihari magterületek községei, amelyeken sokkal erősebben hatott a kulturális vákuum. Az új körülmények között ezeken a területeken általában nem volt olyan alternatíva, ami azonnal helyettesíthette volna a régi történelmi kapcsolatrendszereket, így az idő előrehaladtával egyfajta kulturális regresszió jött létre, amely mind a mai napig érezteti a határmenti térségben a negatív hatását (Bausinger, 1995).

Az elzártság és perifériális helyzetbe kerülés miatt jellemzően tovább fennmaradhettek a népi kultúra bizonyos szegmensei a vegetáló térségekben, azonban ezek a települések a közelmúltig kevésbé voltak képesek saját múltjukat újraértelmezni, vagy újra felhasználni az identitás-konstrukciók tükrében. A már emlí-

tett példákhoz hasonlóan azonban a megye több településén tapasztalható, hogy régi hagyományait új, modern formában élesztik újjá. Románia uniós csatlakozását követően napjaink perifériális községei újra lendületet kaphatnak és rugalmasabbá válhatnak, így fel-

erősödhetnek a régi, történelmileg kialakult határmenti kapcsolatrendszerek is. Jó példa erre az idén első ízben megrendezett Érmelléki Néptánc Találkozó is, amelyet Létavértes és Székelyhid közösen rendezett meg.

IRODALOM

- Baranyi B. (2007): A határmentiség dimenziói Magyarországon. Dialog Campus Kiadó. Budapest – Pécs. 49–76.
- Bausinger H. (1995): Népi kultúra a technika korszakában. Osiris – Századvég Kiadó. Budapest. 42–65.
- Béres A. (1951): MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum. Kézirattár: Akt 178 Mikepércs. 1951. XI. 27. gyűjtés.
- Béres A. (1955): Mikepércsi csárdás – Béres András gyűjtése és feldolgozása. [In: Népművészeti Intézet (szerk.) Néptáncosok kis-könyvtára 14.] Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó. Budapest.
- Béres A. (1955a): MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum. Kézirattár: Akt 548 Mikepércs. 1955 III. 11–14. gyűjtés.
- Béres A. (1955b): MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum. Kézirattár: Akt 570 Mikepércs. 1955 III. 11–14. gyűjtés.
- Béres A. (1957): Béres András kéziratos hagyatéka. 23. doboz. Déry Múzeum Néprajzi Gyűjtemény. Debrecen.
- Béres A. (1980): Verbuválás és egyéb tánc történeti adatok a XVIII–XIX. századi Bihar megyéből. [In: Hofer T. (szerk.) Ethnographia XCI.] Budapest. 3–4: 422–431.
- Békési A. (2006): A Derecskei verbunk története, motívum készletének elemzése és tanításának módszertana. Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola. Budapest. 3–47.
- Derecskei Hírek (2006): Derecske [Online] 2006. január. <http://www.derecske.hu/index.php?menu=hirek&hirek=cikkek&cikk=445> 2013. 11. 10.
- Gombos É.–Kelemen J. (1950): MTA BTK Zenetudományi intézet Néptánc Archivum. Kézirattár: Akt 62 Hajdúbagosa. 1950. XII. 25. gyűjtés.
- Hobsbawm, E. (1987): Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. [In: Hofer T.–Niedermüller P. (szerk.) Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény.] MTA Néprajzi Kutató Csoport. Budapest. 127–197.
- Hoppál M. (1998): Folklór és közösség. Széphalom Könyvműhely. Budapest. 138–150.
- Interjú 1 (2013): Részlet a Papp Sándornéval 2013. február 24-én készült interjúból. Személyes beszélgetés formájában lejegyezte a szerző.
- Interjú 2 (2012): Részlet a Timár Zoltánnal 2012. november 15-én készült interjúból. Személyes beszélgetés formájában lejegyezte a szerző.
- Lukács B. (1987): A szüreti bál. [In: Bíró Z. et al. (szerk.) Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből.] Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 184–191.
- Martin Gy. (1961): MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum. Kézirattár Akt 741 Sáránd. 1961. gyűjtés.
- Papp L. (1942): Lakodalmi szokások Hosszúpályiban. [In: Végh J. (szerk.) Táj és népkutatás a középiskolában.] Budapest.